

Magdalena Dragičević

DUHOVNOST STAROHRVATSKE ORNAMENTALNE PLASTIKE

Predromaničku ornamentalnu plastiku, osim njezine likovne i povijesne dokumentarnosti, promatramo i kao sredstvo koje izražava esencijalni dio duhovnosti svoga vremena. Sam postupak transformacije vizualnoga iskustva u neposredni doživljaj uma, očito upućuje na pretpostavku subjektivnog stvaranja određenoga stava starih Hrvata prema vjeri Crkve. Ovdje ćemo to zapažanje osvjetliti analizom ukrasnih elemenata na uzorcima iz naše starohrvatske sakralne baštine, jer slikovita smislenost geometrizirana starohrvatskog pletera na primjer, za nas simbolički odražava njegovo određeno nadnaravno svojstvo. Starohrvatski pleter i neke druge motive zastupljene sa pleterom na starohrvatskoj ornamentalnoj plastici doživljavamo kao interpretaciju određene misli, zrelost spoznaje subjekta - nosioca svjesnog, kojom se postiže odgovarajući duhovni doživljaj.

Takav sadržaj, kao poruku u ornamentalnoj plastici uopće može se opravdano tražiti stoga što je svaki likovni izraz u kulturnoj sferi toga doba bio rezultat funkcionalnog, bilo duhovne ili materijalne vrijednosti.¹ Zato je općenito interdisciplinarni pristup u svojstvu cjelovita sagledavanja određenoga problema pravi način njegova uspješna savladavanja. Takav *modus procedendi* već nekoliko godina uvažavaju istraživači naprednih civilizacija Zapada.

1. Opravdanost ovakvog pristupa bazira se na analitičkim studijama drugih znanstvenih grana o simboličkim značenjima pojedinih cjelina i detalja u materijalnoj i duhovnoj tradicijskoj kulturi i umjetnosti (etnologija, povijest umjetnosti i dr.).

U kontekstu razmatranja duhovnosti pleterne ornamentike starohrvatskih, predromaničkih spomenika u ovom radu izabrani su oni primjerci u kojima se značaj rječitih simbola jasno ogleda u njihovoj duhovnoj funkciji. Tako npr. sveto liturgijsko značenje krštenja, koje prema Grguru Nazijanskom (329/330. - 390.) odgovara otvaranju vrata divinizacije (pobožanstvenja),² zorno utjelovljuju zastupljeni motivi krstionice iz doba kneza Višeslava (IX. stoljeće), koji s njezinom funkcijom upotpunjuju cjelovitost značenja toga čina duhovne preobrazbe. Skloni smo vjerovati da je njezin likovni pa stoga i duhovni kreator bio prezbiter Ivan, imenom naveden u natpisu na krstionici. Svećenici su općenito kao duhovni pastiri i preporoditelji vjernika sami komponirali i kreirali rješenja narudžbi i donacija sakralnih objekata, kao i estetski rješavali njezin enterijer koje je moralo biti u suglasju s vjerom koju su ispovijedali.³

Stoga se može prihvatiti i pretpostavka da su crkve kružne osnove, kao i one oblika križa najstarije u starih Hrvata. Vjerujemo da su tim svojim nacrtom i građevinskim rješenjem bile u uskoj svezi s karakteristikama simbola njihove vjere, te se i na taj način izražavala funkcija jedinstva vjere i arhitekture.⁴

U sustavu razmatranja spomenika predromaničke epohe na prostoru stare hrvatske države u ovom radu izdvojili smo i onaj zabat s imenom kneza Mutimira iz Uzdolja (IX. - X. stoljeće) kojega smo ukrasne motive željeli pratiti u smisaonom slijedu. Analizirajući njihovo simboličko značenje čini nam se da smo prepoznali putovanje duše nakon smrti tog hrvatskog vladara.

U opreci tumačenja takve znakovitosti vječnoga života duše pokojnika, bili smo izazvani značenjem simbola koje drži u rukama živi kralj na prijestolju predočen na pluteju Splitske krstionice. Njihovu znakovitost smo također pokušali shvatiti u ovome radu.

Najviši stupanj kršćanske mistike smatramo da predstavlja koljanski plutej (IX. stoljeće). Njegova sveukupna duhovnost izražena simbolima

2. J. BOESSE, J. LACOUDRE, *Grčki i latinski oci u djelu M.M. Davy*, u *Enciklopedija mistika*, I. svezak, Zagreb 1990, 245.
3. Ž. RAPANIĆ, *Donare et dedicare (o darivanju i zavjetovanju u ranom srednjem vijeku)*, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III - sv- 14. Split 1984, 171-172.
4. M. PEJAKOVIĆ, N. GATIN: *Starohrvatska sakralna arhitektura*, Zagreb 1988, 261 i dalje; "Kršćanski građevinski programi sakralnog prostora dovršen je u 6. stoljeću. U njemu se oblikovanje, funkcija i simbolika međusobno usklađuju i dopunjuju do krajnjih mogućnosti tako da ni jedno od toga ne ide na štetu drugoga": A. BADURINA, B. ŠKUNCA, F. ŠKUNCA, *Sakralni prostor tijekom povijesti i danas*, Zagreb 1987, 36.

vrhunac je kršćanske filozofije. Za misticizam starih Hrvata to je spomenik jedinstvena i prvorazredna značenja, jer u svojoj sveukupnoj likovnoj površini interpretira cjelovitost duhovnih tema trojedinoga Boga. Zato nje govori uresom izraženi simboli mogu predstavljati pandan pisanim tekstovima mistika grčkih i latinskih patristika. Tako likovno koncipirana duhovnost koljanskog pluteja spada među usamljene primjerke ranosrednjovjekovne, predromaničke mistike ne samo na području stare hrvatske države već čitavog kršćanskog svijeta toga doba.

Teološka podloga

Pojam prolaznosti i vječnosti života kao duhovne kategorije očito stoji u odnosu konstante svakidašnjega spasonosnoga ispovijedanja Presvetoga Trojstva, koje je beskonačno u svome duhovnom trajanju. Taj trinitarni misao aoni doživljaj jednoga Boga izražen je simboličkim izričajem u reljefnoj plastici, a za kršćansku teološku misao na području stare hrvatske države veoma je važna činjenica. Naime, u natpisu krstionice koja potječe iz razdoblja kneza Višeslava čita se: " ... EFFICIENTUR CHRISTICOLE SOLI UBRITER CONFITENDO TRINUM PERENNE ... = DA POSTANU KRŠĆANI SPASONOSNO ISPOVIJEDAJUĆI VJEČNO TROJSTVO ... " Ta pisana poruka iz IX. stoljeća, ne samo da upućuje na sustavno i razrađeno teološko učenje u Hrvata toga doba, nego predstavlja duhovni stav hrvatskih navjestitelja vjere prema trinitarnoj istini. No, valja istaknuti činjenicu da je ta poruka odraz onodobne veoma naglašene trinitarne teologije i duhovnosti u krštanstvu uopće.⁵

I ostali ukrašeni i posvećeni kameni spomenici, osim navedene krstionice omogućavaju poimanje njihove duboke duhovne vrijednosti, jer se u motivima likovna sadržaja mogu prepoznati formule simbola duhovnosti.⁶

5. M. VILLER, S.J., *Dictionnaire de Spiritualité ascétique et mystique doctrine et histoire*, Tome I, Paris 1937, 1218-1233; M. RIGHETTI, *Storia liturgica*, Milano 1964, 475-480; S. MISATKINE, *Mistika Novoga zavjeta*, Enciklopedija mistika, Zagreb 1990, 363-367; A. BAIURINA, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnoga kršćanstva*, Zagreb 1979, 363-367; J. RATZINGER, *Uvod u kršćanstvo*, Zagreb 1970, 98, 120, 133, 134-164, 307; I. RÉAU, *Iconographie de L'art chrétien, Iconographie de la Bible I ancien testament*, Paris 1956, 14,22,25; Isti, *Dictionnaire illustré d'art et d'archéologie*, Paris 1930, 465/1-2; J. HALL, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, Zagreb 1991, 171,173,103, 325, 344.

6. J. CHAVALIER, A. GHEERBRANT, *Rječnik simbola*, Rijeka 1983, 163, s.v. Geometrija (dalje: Chavalier, *Rječnik*).

Sintagma trenutka ovozemaljskoga života i onoga vječnoga bivstvovanja duše ovjekovječena je time kao temeljno izvorište vjere za onodobni puk. Činjenica da se pretežiti dio ukrasnog programa na starohrvatskim crkvenim spomenicima izvodi *troprutastom trakom*, likovno raznoliko osmišljenom, dopušta pretpostavku da je ona simbol duhovna značenja. Čini nam se također da simbolička znakovitost *broja tri*, odgovara poistovjećivanju s vječnošću Oca, Sina i Svetoga Duha, inkorporiranih u tri prutka te iste trake. Svaki njezin prutak simbolizira po jednu od tih duhovnih osobnosti, a činjenica da sva tri prutka teku paralelno spojeni izražava jedinstvo njihova djelovanja. U tom smislu princip neba,⁷ duše, kao i postavka sjedinjenja neba i zemlje postaje okosnica duhovnoga djelotvorstva trojedinoga Boga.⁸

U usporedbi troprutaste trake i njezina simboliziranja jedinstva Presvetoga Trojstva, tj. neba, s drugom - *dvoprutastom trakom* koja je također u likovnome programu istih kamenih spomenika - mislimo da duhovno značenje te druge odgovara principu zemlje.⁹

Takvo tumačenje duhovnoga izraza troprutaste i dvoprutaste trake, koje su često likovno sastavni dio ukrasnoga sadržaja na razmatranim spomenicima, pretpostavlja da su one mogle biti prihvaćene kao simbolički izraz načela istine kršćanske vjere i ispovijedanja starih Hrvata. Zato su svi spomenici starohrvatske kulturne epohe točno određenim istim simbolima interpretirali tu temeljnu duhovnu misao. Potrebno je također uočiti biblijsko i liturgijsko polazište takvoga izražavanja radi razumijevanja sadržaja starohrvatskoga simboličkoga iskazivanja u plastici.

Nova duhovna tumačenja Novoga Zavjeta, prihvaćena i utemeljena u vjeri starih Hrvata, postavljaju Kraljevstvo nebesko u središte nadnaravne blagosti sadržane u Evanđelju, tekstovima vječne duhovne i vjerske viječnosti. Konačni cilj je objašnjenje tajne Božjega utjelovljenja, Božje riječi, a sam čin Objave predstavlja vrhunac Mudrosti. To nebesko, Božje kraljevstvo ostvaruje na zemlji Krist Logos, Duh Mudrosti, putem kojega kraljevstvo Oca i kraljevstvo Sina realizira eshatološko kraljevstvo.¹⁰ Kristologija kao bit kršćanskoga vjerovanja utemeljena je tek na crkvenim saborima u IV. i u prvoj polovici V. stoljeća.¹¹

7. Isti, Nav. dj., 427/1, s.v. Nebo; J. RATZINGER, Nav. dj., 286.

8. CHAVALIER, *Rječnik*, 715/1 i 6, s.v. Trokut.

9. Isti, Nav. dj., 497/1, sv. Pet.

10. S. MISSATKINE, Nav. dj. Kraljevstvo Božje, Mistika Novoga zavjeta, 183-196 (184).

11. R. LOPEZ, *Rodenje Evrope stoljeća V-XIV*, Zagreb 1978, 185-189.

Krist, božanski Logos, u trojstvenom životu stvara svoje kraljevstvo. U tome smislu u Ivanovom proslavu (1,1-8) piše: "U početku bijaše Riječ, i Riječ bijaše kod Boga, i Riječ bijaše Bog ... I Riječ tijelom postade ..."¹² Stvaralački čin izvodi božanska Riječ, zajedno s Ocem, prije svih vjekova. Tako je tajna Isusa, Božjega Sina, Riječ tj. Božanski Logos. Ivan Evandelist obrazlaže: "U njoj bijaše život" (Iv 1,4). Riječ posjeduje život, ona je njegov plodni izvor jer je život u njoj samoj. Taj život kojega posjeduje Riječ ima od Boga: "Jer kao što Otac ima život u sebi, tako je i Sinu dao da ima život u sebi" (Iv 5,26). Po Ivanu, dakle, Krist je živa Riječ, on je život.

Osim Oca i Sina, treća osoba Trojstva je Duh.¹³ Evandelisti projiciraju sposobnost njegova djelovanja odozgo, jer dolazi s neba na područje duhovnoga zbivanja na zemlji. U individualnom sadržaju svijesti on se doživljava vjerom.

U kršćanskim novozavjetnim tekstovima tri su središnja evandeoska događaja utjelovljene Riječi: smrt, uskrsnuće i povratak Krista na Sunđan.¹⁴ Vrhunac osjetilno-misaonog područja svekolika mističkoga života jest Kristovo preobraženje. Njegovo uskrsnuće je *conditio sine qua non* vječnoga života. Kršćantvo kao vjera i u svojim pisanim tekstovima koristilo se simbolikom liturgijskih scena i riječi kao izražajnim sredstvom za određene duhovne sadržaje i poruke. Izražavanje *simbolima* bilo je sastavni dio kulture puka na razini onovremenoga društvenoga razvitka. To je bio sistem komunikacija. Nalazimo ga djelomično sačuvanog do danas u upotrebi poslovice, razumijevanju značenja ukrasa na seljačkoj odjeći, u ikonografiji kostima, u pojedinim oblicima ponašanja pojedinaca u odnosu na okolinu.¹⁵ Radi toga puk je razumio i poruku kršćanskih simbola bez obzira jesu li bili izgovoreni u liturgijskom činu li iskazani znakom na ornamentalnoj plastici.

---

12. S MISSATKINE, Nav. dj., Krist-Logos i Svjetlo, 183-189 (185).

13. Isti, Nav. dj., Duh Sveti, 189-190.

14. Isti, Nav. dj., Eshatologija, 195-196 (195).

15. Kao primjere spomenut ćemo samo - poslovice kao moralne pouke; - kružni ukrasi npr. na sadacima djevojaka (Zagora i dr.) kao simboli sunca i vječnoga života; - kruna kao simbol kraljevske vlasti i položaja; - u svadbenim običajima i kod rođenja pucanje i npr. kruženje mladog para sa svatovima u značenju obrambene magije za vječni zajednički život; itd.

Simboli kršćanske vjere na Višeslavljevoj krstionici

Krstionica in Nina¹⁶ nosi uklesano ime kneza Višeslava u sklopu već citiranog natpisa o ispovijedanju Presvetoga Trojstva. S obzirom na teološku koncepciju sadržaja, taj natpis je u uskoj svezi s duhovnom zadaćom krstionice u činu krštenja, pa je u skladu i simbolika ukrasa u njezinom arhitektonskom i likovnom rješenju. Po uklesanom imenu, te su likovne izvedbe rađene prema predlošku prezbitera Ivana. Likovni ukrasi krstionice nose simboličke poruke koje odražavaju njegovu subjektivnu duhovnu svijest i zrelost.

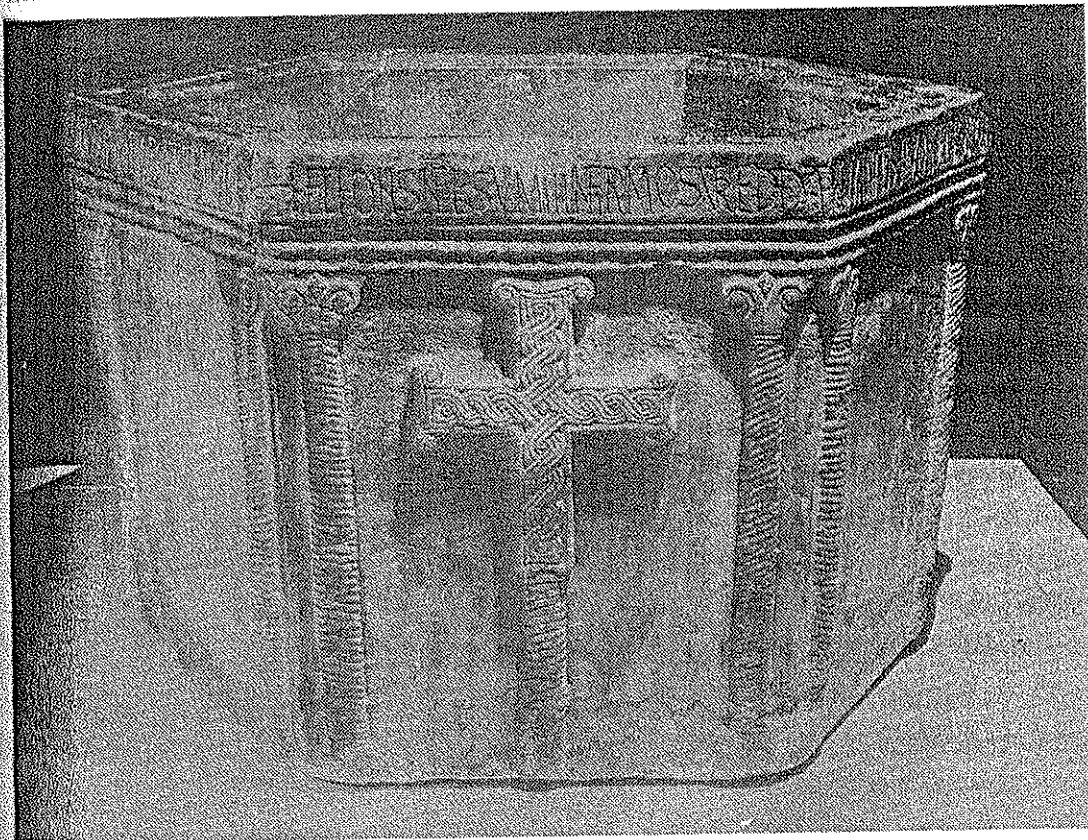

Tabla 1: Krstionica iz doba kneza Višeslava - Nin (IX. st.)

Važno liturgijsko polazište je sakrament krštenja kojim se čovjek pobožanstvenjuje po Ocu, Sinu i Duhu Svetomu. Tim činom čovjek je novo biće, a Duh koji je lebdio iznad vodâ silazi na onoga koji izranja iz vode.¹⁷

16. U Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu se čuvaju svi ovdje razmatrani starohrvatski spomenici.

17. J. BOËSSE - J. LACOUDRE, *Grčki i latinski oci*, u *Enciklopedija mistika*, 233-264 (236,254-264).

Voda od arhaike ljudskog društva simbolizira očišćenje, a voda u krstionici kojom se krsti označava i ponovno rođenje. Sakramentom krštenja čovjek postaje hram u kojemu se ustoličuje Duh Sveti. U takvu načinu određenja novog bitka, utjelovljenjem Duha Svetoga, prepoznaje se duhovnost teologije. Starohrvatski navjestitelji Evandjelja naslijedili su je od grčkih¹⁸ i latinskih¹⁹ crkvenih otaca. Zato i geometrijske oblike starohrvatskoga pletera na krstionici shvaćama kao *simbole koji predstavljaju smislenu sliku*. Ona u sebi utjelovljuje i prezentira nadnaravnu zbilju kao ekvivalent značenja čina krštenja. Simboli nadnaravnih pojmova ovjekovječeni na toj kamenoj krstionici interpretiraju svemoćnu duhovnu snagu trinitarnoga Boga u činu preporoda vječne duše krštenika.

Višeslavljeva krstionica ima niz ukrasnih elemenata. Šest pari izljubljenih stupova, po smjeru *spiralnog ukrasa* u svijesti čovjeka trebali bi ukazivati na uzlazno kretanje duše prema novim putovima savršenstva.²⁰ *Dvostruka zavojnica* kapitela na stupovima značila bi involuciju i evoluciju, tj. polazak i povratak duše k središtu. To su simboli inicijacijske smrti duše, a potom njezina ponovnog rođenja u transformirano biće.²¹ Simboličko je značenje *broja stupova*, kojih je šest pari, jer princip zemlje i neba sadrži brojeve 2 i 3, a oni se nalaze u broju 12 koliko ukupno ima stupića. Ta činjenica dokazuje prisustvo izraza jedinstva neba i zemlje, jer je upravo time određen broj i kompozicija stupova kao simbola tog duhovnog sadržaja.²² Između zavojnica na kapitelima umetnuti su *likovi romba*, koje se smatra simblima dodira neba i zemlje, "gornjeg i donjeg svijeta".²³ U toj duhovnoj kompoziciji vezanoj za krstionicu i čin krštenja romb i zavojnica u cjelovitom kontekstu simboliziraju kretanje prema vječnom životu duše.²⁴

Na jednom izljubljenom stupu krstionice nalazi se *križ* latinskoga stilskoga obilježja u ulozi glavnoga i centralnoga doživljaja duhovnoga značenja. Iz njegove konstrukcije proizlazi složena simbolika. Interpretacija njegove

18. I. OSTOJIC, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II, Split 1964, 350, 458, 502; sv. III, Split 1965, 59, *Povijest filozofije* (za upotrebu slušača), Split 1952, 93.

19. M.-M. DAVY, *Pustinjačka mistika*, u *Enciklopedija mistika*, 265-284.

20. CHAVALIER, *Rječnik*, 133-137, s.v. Duša.

21. Isti, Nav. dj., 778-780 (778/2/6), s.v. Zavojnica.

22. X. LÉON - DUFOUR, *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb 1969, 113-119; CHAVALIER, *Rječnik*, 492-501 (497/1), s.v. Pet; M. RIGETTI, *Storia*, 72.

23. CHAVALIER, *Rječnik*, 565-566, s.v. Romb.

24. Isti, Nav. dj. 778-780 (779/4), s.v. Zavojnica i vidi bilješku br.20.

likovi
lički s
uacij
koji d
duhov

pleter
svijet

te tra

pleter

ije u

likov

zato š

polaz

ku izn

litaju

bitka.

bita si

telim:

vojne

upčet

počet

črti

iprob.

poluk

čovje

25

26

27

28

29

30

31

likovne definiranosti očitou ukazuje na funkciju sinteze. U njemu se simbolički spajaju svojstvo neba i svojstva zemlje. Prema kompoziciji likovne figure križa može se po *spiralu* uočiti vrijednost *uzlazne* apstraktne misli, koji doživljaj općenito na križu pustinjač Ivan Klimak (+ oko 649.g.) naziva duhovnim uspinjanjem.²⁵

Cjelovitost simbolike križa upotpunjuje ukrasni motiv *troprutaste pletenice* znakovitim svojstvom uspostavljanja *veze* između ovoga i onoga svijeta, njezinim preplitanjem u središtu križa.²⁶

Općenita simbolika savršenstva, nepodijeljene cjelovitosti kruga, može se trasponirati i na *polukuglaste* dijelove koji su ukomponirani u zavijucima pletenice, kao elementi *misaone cjeline* ukrasnoga motiva križa.²⁷ *Pletenica* je ujedno nositelj značenja sveukupne prisutnosti i djelotvornosti neba.²⁸ Likovni raspored kružnih ispupčenja na svakome kraku križa znakovit je i zato što pruža mogućnost doslovnoga prepoznavanja tajne transcendentnosti prolaznoga života.

Princip neba na križu krstionice predočavaju gornja tri kraka na kojima su između pletenica pojedinačno raspoređene po tri polukuglice koje predstavljaju stupnjevanje dostojanstva. Oni su sveopće očitovanje jedinstvenoga bitka.

Krajevi triju krakova toga križa završavaju helikoidalnom *zavojnicom* ista simboličkoga značenja kao i one dvostruke, povratne zavojnice na kapičelima izljebljenih stupića.²⁹ Na kraju donjeg kraka križa nema nikakve zavojnice, a u vertikalno usmjerenu pravcu raspoređena su četiri kružna ispupčenja kojih se simbolizam podudara s onim vječnim i neprestanim počecima.³⁰ Ovdje je, međutim, važno uočiti simboličko značenje *broja četiri* koji u sebi utjelovljuje *Riječ, Krista, sveukupnost pojavnoga na zemlji i prolaznoga*.³¹

U samu središtu križa, sjecištu pravaca krakova, postavljena je veća polukugla u odnosu na druge. Ona simbolizira spojnu točku između želja čovjeka i božanske, nadljudske moći koja je sposobna ostvariti te želje. U

25. M.-M. DAVY, Nav. dj., 275.

26. CHAVALIER, *Rječnik*, 309-316 (309/3), s.v. Križ.

27. CHAVALIER, *Rječnik*, 514, s.v. Pletenica.

28. CHAVALIER, *Rječnik*, 427-429 (427/5), s.v. Nebo.

29. Vidi bilješku br. 21.

30. Vidi bilješku br. 21. i 26.

31. CHAVALIER, *Rječnik*, 87-89 (87/1), s.v. Četiri.

njoj se imaginarno sastaju nebo i zemlja utjelovljujući nadljudsko stanje. ³² Ista polukugla savršenstvom svoga oblika znakovito upućuje na vječnost trajanja procesa vraćanja izvorištu.

Na gornjem, rubnom dijelu krstionice, a neposredno ispod natpisa, u kontinuitetu teče ukrasni *motiv astragala*, koji podsjeća na nanizani niz zrnica *bisera*. Za mistike, biser je simbol ne samo *nadahnuća*, nego i *duhovnoga rođenja*, a to je jedno od polazišta kršćanske vjere.³³

Imaginarni *istostranični trokuti*, koji se mogu oblikovati spajanjem unutar njih kutova tlocrta šesterostrane krstionice (3 + 3), još su jedan dokaz da je autor predložka za krstionicu osim tekstom na njoj i geometrijskim simbolima trokuta želio iskazati poštovanje *Presvetoga Trojstva*.³⁴ Time je pokazao mogućnost vizuelne interpretacije vjere.

U to je vrijeme sakrament krštenja već bio vrlo važan čin kršćanske vjere. Stoga se može pretpostaviti da je subjekt za uvođenje u kršćanstvo morao biti duhovno i na prikladan način vjerski pripremljen da bi mogao shvatiti važnost vlastita čina. U tom simboličkom susretu, izlazeći iz tame u svjetlo, trebao je prepoznati božanski dar i moć. Tako mistik Dionizije Aeropagit (početkom VI. stoljeća) otčita u "svjetlosnoj tami" Oca svjetla, tj. Riječ svjetla.³⁵ U transcencijiji svjetla i tame, Gregur iz Nise (oko 331. - 394.) prepoznaje Božju bit.³⁶ Čovjek je morao znati da, prihvaćanjem sudonništva u kristovu životu, krštenjem i sam postaje hram u kojemu se ustoličuje Duh Sveti prema najavi božanskoga Logosa i postavkama objavljenima u Evandjelju.

Duhovne teme koncipirane u simbolima apliciranim u likovnu strukturu kamena, logički demonstriraju vitalitet poimanja božanske misli starohrvatskoga puka. Stoga ukrasni sadržaj kamenoga namještaja crkve otkriva ne samo svojstvo vjere starih Hrvata, nego predočava i princip duhovnoga odgoja vjernika. On se u agrafičnom puku odvija promatranjem likovne simblike na crkvenom namještaju. To je vizualna *simbolička kateheza*. Likovna

32. CHAVALIER, *Rječnik*, 329-330 (329/1), s.v. Kugla.

33. Logično je pretpostaviti da niz na krstionici predstavlja biserje, jer biser u tadanjim kulturama, radi svoga simboličkoga značenja, ulazi u nakit koji primarno ima i obrambenu funkciju. Artificijelno obrađeni biser imao je i duguljasti oblik, što odgovara formi na krstionici. Po Mateju 13,45, biser predstavlja Božju riječ. - Vidi: BADURINA, *Leksikon*, 159, s.v. Biser.

34. CHAVALIER, *Rječnik*, 715/1, s.v. Trojstvo.

35. BOESSE, *Nav. dj.*, 253-254 (253).

36. Isti, *Nav. dj.*, 246-251 (250).

je. 32
nobl
la, u
zmi
loga
un
z di
sim-
po
nsko
sivo
gao
ne u
ero
a, u
l,
udi
sto
ent
kni
ph
u ni
od
mb
vna
lura
eju
Me

kreativnost autora u komponiranju tih predložaka otkriva i njegov vlastiti duhovni doživljaj.³⁷ Tako ovjekovječeni dokaz duhovnosti transponira i stupanj njegova kontemplativna dosega.

Kontemplacija pluteja iz Koljana

Najrječitiju likovnu konstrukciju i najcjelovitiji dogmatski sadržaj u svucupnoj starohrvatskoj likovnoj ornamentalnoj plastici prezentira plutej iz Koljana (IX. stoljeće). On odražava duboku duhovnu kontemplaciju. Bogatstvo kompozicije simbola dopušta da ga shvatimo kao oznaku vrhunca zrelosti jednog oblika kulturne komunikacije duhovnih dostignuća klerika sa pukom.

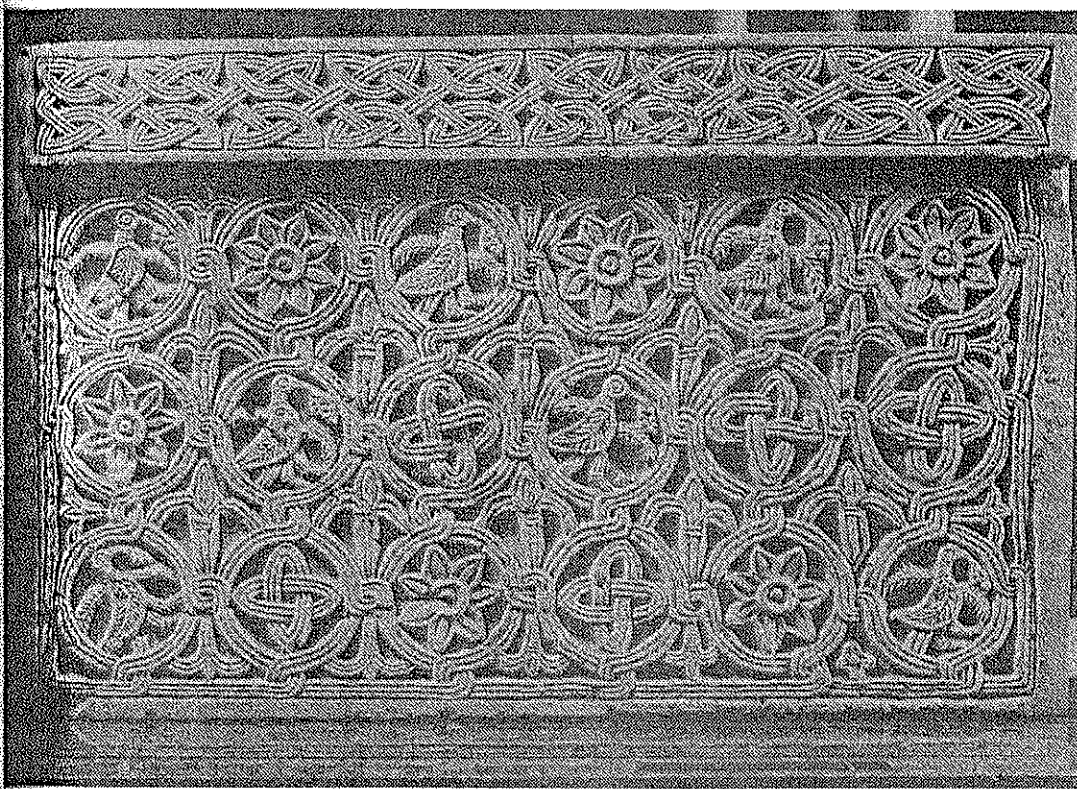

Tabla 2: Plutej iz Koljana kraj Vrlike (IX. st.)

³⁷ Utvrđeno je više klesarskih radionica starohrvatskog crkvenog namještaja koje su očito radile po predlošku duhovnih lica koji nisu mogli predlagati drukčiji uzorak od svoga duhovnog doživljaja vjere. - Vidi: N. JAKŠIĆ, *Kiparsko-klesarske radionice u Dalmaciji od 9. do 12. stoljeća* (disertacija, rukopis), Zadar 1986.

Kršćanska duhovnost interiorizira život potičući unutrašnju intenciju u otkrivanju vjerske istine. Uvažavajući dubinu tajne kršćanske vjere još je Origen (oko 185.g.), izbjegavajući eventualne zablude i idolatriju, davao posebnu važnost simbolici kao sredstvu vjerskoga izražavanja, jer se prema njegovu mišljenju sadržaj simbola otkrivao onima koji su ga tražili.³⁸

Sa sigurnišću se može pretpostaviti da motiv *ptice s grozdom* u kljunu utjelovljuje *apstraktnu duhovnu misao*. Naime, u liku te ptice prepoznaje se trs vinove loze u vrijeme zrenja njezina ploda, a personificira samoga Krista.³⁹ "Kada kažu loza, mislim alegorijski na Gospoda od kojega moramo jesti ploda posredstvom uzgajanja što je trud razuma" - kaže sveti Klement Aleksandrijski (Stromate 1).⁴⁰ Mistik Grgur niz Nise drži da je vino čovječji duhovni doživljaj Krista, jer se neposrednim nadprirodnim, unutrašnjim stanjem ulazi u tajnu Riječi i rađanja Krista u duši subjekta.⁴¹ Ako uz takvu spoznaju opstojnosti Krista promatramo druge detalje na pluteju uočava se par *raširenih krila* sa strana ptice. Znamen te okolnosti općenito se odnosi na *pojam duše* koja teži nadosobnom stanju.⁴² Ta sposobnost izlaska iz tijela i uzleta moguća je jedino preobrazbom koju likovno predočava *polučvori* okolne troprutaste trake. Polučvorovi vezuju dva po dva kruga kojima troprutasta traka - simbol Trojstva - okružuje likove motive kao cjeline izrazu duhovne misli. Takva cjelina je ptica sa grozdom, simbol Krista i, po Crkvenom učenju, Duha Svetoga.

Drugi motiv u krugu troprutaste trake na pluteju čini *osmerolatični cvijet*. On je simbol kojemu se pridaje posrednička uloga sveze između neba i zemlje.⁴³ Međutim, broj njegovih latica moguće je izraziti i brojevima 4 + 4. Poznato je da simboličko svojstvo broja 4 odgovara znaku *križa*. Stoga konačni zbir latica simbolizira dva križa ili Riječ (Logos) i križ, koji u prenesenoj, duhovnoj interpretaciji ne znače samo uskrsnuće Krista nego i čovjeka, te nadnaravnom porukom navješćuju blaženstvo u budućnosti.⁴⁴ Središnji krug s točkom u središtu toga cvijeta shvaćamo kao oznaku vječnosti života u procesu neposrednoga vraćanja njegovu izvorištu.

38. BOESSE, Nav. dj., 237-241.

39. BADURINA, *Leksikon*, 585, s.v. Vinova loza.

40. CHAVALIER, *Rječnik*, 359-361 (360/42), s.v. Loza.

41. Vidi bilješku br. 17.

42. CHAVALIER, *Rječnik*, 99-101 (99), s.v. Čvor.

43. CHAVALIER, *Rječnik*, 288-291 (289/2), s.v. Kotač; i 465-467 (466/3), s.v. Osam.

44. Vidi bilješku br. 40.

Simboličnost *sedmolatičnoga cvijeta*, kao slijedeću varijantu istoga ukrasnog motiva na pluteju iz Koljana, nije taško prepoznati. U svim starim kulturama broj 7 "uvijek obilježava *savršenstvo*". On simbolizira: broj dana u tjednu, vječni život, broj stupnjeva usavršavanja i nebeskih stupnjeva, sveukupnost prostora i vremena, univerzuma u kretanju, dinamizam. Taj se magijski broj u Starom zavjetu javlja 77 puta, a po Ivanu važan je u Evanđelju jer označava npr. sedam tjedana, sedam čudesa, sedam Kristovih izreka *Ja jesam*, itd. On označava i "potpunost milosti što ih je Duh Sveti dao Crkvi".⁴⁵ Razdiobom broja 7 na broj 3, koji označava Trojstvo, i na broj 4, već poznate znakovitosti (Logos), dobiva se njegovo simboličko nadnaravno značenje. Ono na određen način osmišljava ljudsku sveukupnost i *svezu Boga i čovjeka*.⁴⁶

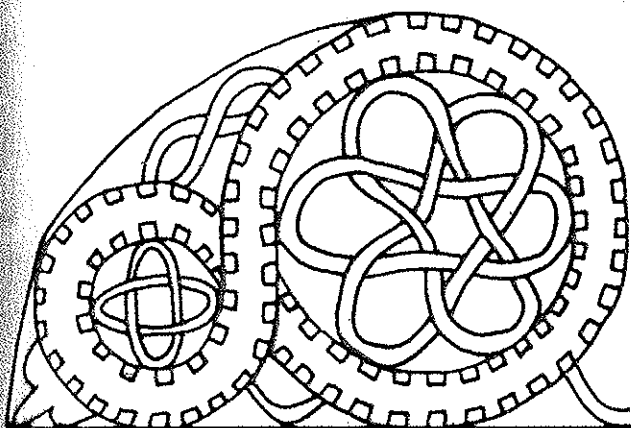

Tabla 3: *Orijentalni ukrasni motiv antrelak*

Elipse, prolaze kroz zajedničko zamišljeno središte koje je i centar njihova zajedničkoga središta. To odgovara svojstvu *Boga*, jer se njegova simbolička misao podudara s poimanjem kružnice i središta. Stoga takvo suglasje suprotnih pravaca u istomu središtu prema Nikoli Kuzanskomu, odgovara žarištu dinamičkoga intenziteta i mjesta kondenzacije i koegzistencije suprotnih sila.⁴⁸

Radi usporedbe, razmotrimo ukrasnu slikovitost istoga likovnoga izričaja kojega prezentira motiv "antrelaka" (Tabla 3) sa pokušaja orijental-

Slijedeći ukrasni motiv vrhunaravnoga svojstva likovno predočavaju *dviije elipsane trake* međusobno prepletene i postavljene okomito. Da bi se identificiralo simboličko svojstvo toga lika potrebno je prije svega uvažiti pretpostavku zajedničkoga "središta".⁴⁷ Naime, dva zamišljena središnja pravca, koja povezuju krajnje točke svake

45. CHAVALIER, *Rječnik*, 585-590, s.v. Sedam.

46. CHAVALIER, *Rječnik*, 560-561 (561/4,5), s.v. Riječ.

47. CHAVALIER, *Rječnik*, 624-625 (624/1), s.v. Središte.

48. Vidi bilješku br. 44.

noga podrijetla.⁴⁹ U tome ukrasnomu rješenju je također motiv dvaju međusobno okomitih i *prepletenih elipsa* s istim zajedničkim središtem. On očitito simbolizira Uznešenost. Naime, kružna traka oko te dvije elipse polučvorom prelazi u veći krug u kome su na isti način prepletene *tri* elipse. *Polučvor* ima značenje *preobrazbe*, pa se može pretpostaviti da spoj kružnica označava utjelovljenje jednoga Boga u Trojstvo simbolizirano u većoj kružnici.

Nastavimo promatrati likovne motive pluteja iz Koljana. Može se uočiti da predočene kružnice od troprutaste trake, s upravo razmatranim likovima, između sebe oblikuju dva reda po pet međusobno povezanih romboidalnih likova u kojima je ukomponiran po jedan *cvijet ljiljana*.

Prema mišljenju mistika Novoga zavjeta taj cvijet simbolizira molitvu čovjeka, koji prestavlja princip zemlje.⁵⁰

Ukupno dvadeset i tri cvijeta ljiljana prezentiranih u ukrasnu sadržaju pluteja, također ima određeno simboličko tumačenje. Naime, *broj dvadeset*, ima svojstvo granične vrijednosti, utjelovljuje *pojam čovjeka*, a u onom preostalom broju *tri* prepoznajemo božanstvo *Presvetoga Trojstva*. Zajedničko značenje transponira susret Boga i čovjeka, odnosno neba i duše.⁵¹ Geometrijskom podjelom svakoga pojedinog od međusobno povezanih romboidilnih likova uočavaju se po dva sukladna trokuta u njemu. *Romboid* ima ukupno 10, a i tom se broju pridavala nadnaravna znakovitost.⁵²

Međutim, ista neprekinuta troprutasta traka, na ivičnom dijelu ornamentalne plohe pluteja, tvori niz od 14 *trokutova*.⁵³ U njih 13 ukomponiran je po jedan cvijet ljiljana. Ukupni broj ljiljana (23) i simbolika trokuta neopbitno dokazuje dominantan i temeljni značaj vjere starih Hrvata u božansko trojstvo i prisustva bitka u cjelini. Vjernik je shvaćao predočene simbole *ljiljana* (simbola molitve) vezanog s *polučvorom* (simbolom preobrade) sastavnim dijelom *troprutaste trake* koja oblikuje i *trokut* (Presveto Trojstvo). On time, potaknut na molitvu i sam doprinosi vlastitoj preobrazbi pa je u duhovnom zanosu mogao doživjeti Trojstvo.

49. N. GRAUR, *Vizantijska dekorativna umetnost, Stilovi u dekorativnoj umetnosti*, Bukurešt 1981, 39.

50. MISSATKINE, Nav. dj., 191-192.

51. CHAVALIER, *Rječnik*, 139, s.v. Dvadeset; 709-712 (709/1), s.v. Tri.

52. Vidi bilješku br.20.

53. Vidi bilješku br.5.

Uočavamo također da motiv cvijeta ljiljana u predzadnjem liku trokuta, u desnom kutu pluteja, zamjenjuje motiv koji svojim likovnim rješenjem podsjeća na *četverolatični cvijet*. Taj motiv, u stvari svojim kružno oblikovanim središtem u prenesnom značenju uobličuje *vječnost gibanja*, nebo, a vanjski četverolatični oblik povezuje se simboličkim *pojmom zemlje*, te s njome postaje istovjetan. Takvo shvaćanje inicira unutarnje određenje čovjeka prema bitnosti duhovne misli.

Pravocrtno gibanje troprutaste trake i njezino savijanje u određenim prostornim i imaginarnim transcendentno vremenskim razmacima, realizirano je slikovitim *prepletom* ukomponiranim u gornji rub pluteja. U tom frizu troprutasta traka u neprekidnom raportu izvodi polukrugove koji su polukružnim otvorom položeni nasuprot jedan drugome u nizovima na dvije razine. Svaki polukrug je kroz svoje središte povezan s drugim polukrugom na njegovoj lijevoj i desnoj strani, ali u drugoj razini. U tome troprutasta traka između polukrugova oblikuje motive položenog križa, a gornji i njemu nakladan donji polukrug povezuju romboidni likovi. Na taj način povezani su u cjelinu svi likovi u dva niza. Time gornji friz likovnom porukom potvrđuje simboliku ornamenta na plohi ispod friza pluteja, ukazujući na *kontinuitet ovozemaljskoga i nadzemaljskoga*. To još jednom podsjeća vjernika na ciklus vječnoga života.

Duhovna intuicija Mutimirova zabata

Slika ukrasnih motiva predočenih u likovnome sadržaju zabata iz Uzdojca kraj Knina s imenom kralja Mutimira (IX.-X.st.) zanimljive je ukrasne kompozicije, jer također sadrži asocijativnu duhovnu građu. (Tabla 4.).

Analiza pojedinačno zastupljenih motiva navodi na cjelovito tumačenje njihovoga nadnaravnoga izričaja. Usudujemo se tvrditi, da cjelokupni likovni sadržaj zabata demonstrira doseg duhovnoga razmišljanja monaha-klerika, autora toga ukrasnoga predloška u kojemu je želio predočiti doživljaj vječnoga života duše kneza Mutimira.

Središnji motiv križa nije više potrebno razmatrati, jer su sve njegove duhovne odlike već shvaćene na krstionici. I u likovima ptica s grozdom u kljunu prepoznali smo simbol lika Krista. Međutim, na krilima ptica uočava se novi likovni detalj, izveden u obliku *zavojnice*. Ona označava *posmrtno*

putovanje duše umrloga do konačnoga cilja.⁵⁴ Osam zrna *bisera* na prsima ptica prepoznatljiva su značenja, jer osim ostaloga biser ima plemenito obilježje i simbolizira *duhovno rođenje*.⁵⁵

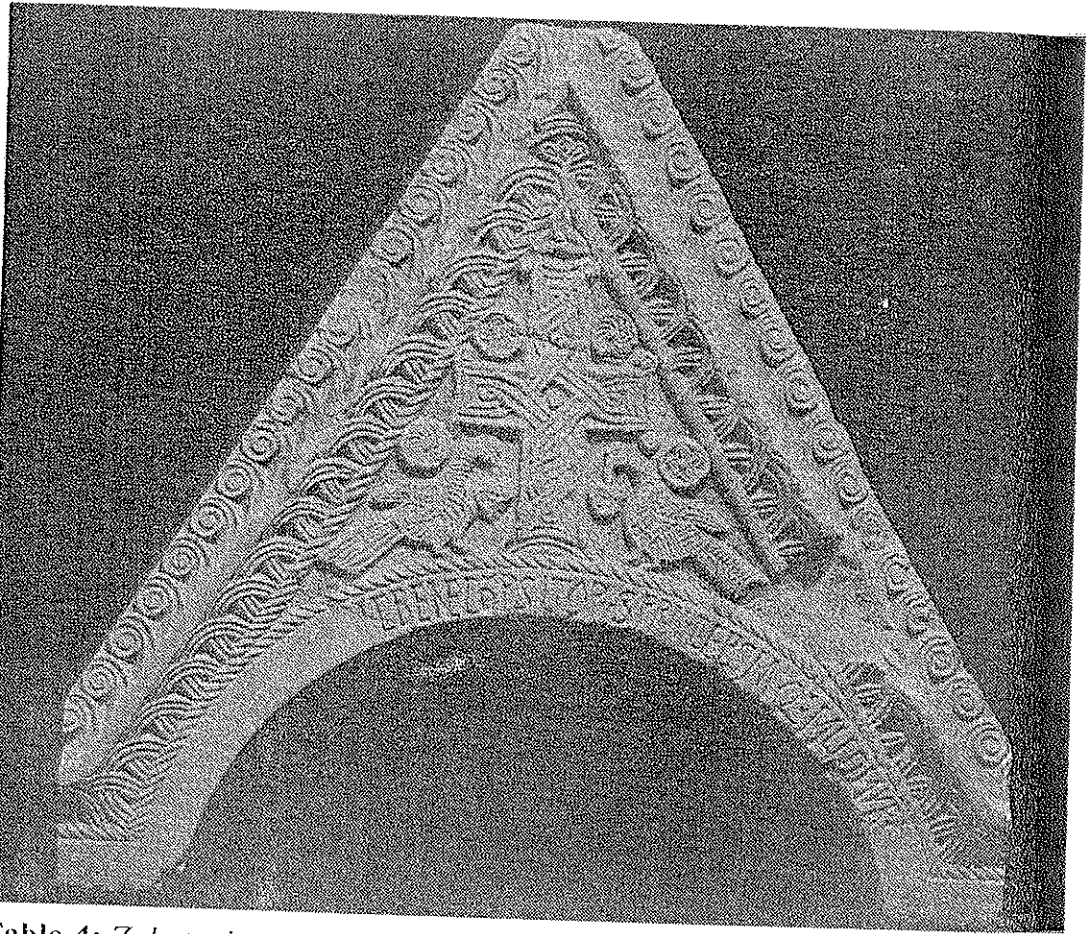

Tabla 4: Zabat s imenom kneza Mutimira iz Uzdolja kraj Knina (895. god.)

Četiri kružna lika dijagonalno položena iznad ptica i oko križa imaju motive *sunca i mjeseca*, pa ukazuju na usklađena nadnaravno međusobno djelovanje. Svjetlost *sunca* simbolizira neposrednu i *intuitivnu spoznaju*, a svjetlost *mjeseca* je samo odraz sunčeva svjetla te simbolizira *racionalnu spoznaju*.⁵⁶ Prema tome, povezani simboli sunca i mjeseca, kao simboli uskrsnuća i besmrtnosti (Sunce), odnosno prijelaza iz života u smrt i u novi život (Mjesec), odgovaraju poimanju duše odnosno duha. Zato se u njima

54. Vidi bilješku br. 18 i 21.

55. CHAVALIER, *Rječnik*, 47-49, s.v. Biser.

56. CHAVALIER, *Rječnik*, 655-659 (656/7), s.v. Sunce.

voj međusobnoj kompozicijskoj i simboličkoj povezanosti kao obliku sin-
teze, može prepoznati *uskrsnuće i vječni život*, ovdje konkretno duše kralja
Mutimira.

Iznad znaka križa uočavaju se dva individualna lika u kojima se može
prepoznati smisao božanskoga Trojstva. Prvi je oblik *trolista* s kružnim
središtem koji također podsjeća na proces vječnoga vraćanja izvorištu života
i opstojnosti Presvetog Trojstva. U likovnoj kompoziciji iznad trolista drugi
je lik istoga simboličkog značenja: *trolatični cvijet* na jednoj peteljci kao još
jedna demonstracija nadnaravnosti Presvetog Trojstva. Treći bi izraz utje-
lovljenja nebeskog, universuma mogao pretendirati otvoreni *krug od tropru-
taste trake*, koji uokviruje trolatični cvijet pri vrhu zabata i oslanja se na kra-
kove izlježbljene ukrasne trake neposredno ispod njihova spjanja u vrh.⁵⁷

Centralnu scenu, s navedenim motivima križa s troprutastom pleteni-
com, ptica, sunca, mjeseca, trolista ograđuju dvije koso položene trake koje
se sastaju ispod trolatičnog cvijeta simbolizirajući tako *uspon duše*.⁵⁸ Trake
su izlježbljene kao sūkani konopac, a spojene su s trećom istom takvom koja
prati donji zabatni luk, te tako tvori trokut s uvučenom (lučnom) osnovi-
com.

Na te izlježbljene kose trake oslanjaju se *polulukovi*, od troprutaste
trake, koji svojim krajevima ulaze jedan u drugi. Tako su u svakom luku,
njegovim i krajevima susjednih polulukova, stvorena po dva trokutasta lika
kojih je baza izlježbljena trakama. Sukladna značenja simbola unutar central-
noga dijela zabata iz Uzdolja, u polulukovima se može prepoznati poruka
uzlazne transcendencije Mutimirove duše na putu u svjetlo vječnosti. To pok-
azuje i upotreba troprutaste trake (Presveto Trojstvo), spajanje trokuta s
izlježbljenom trakom (uspinjanje duše), kosa položenost motiva polulukova
koji se prema vrhu zabata spajaju u već opisani otvoreni krug (Sunce) oko
trolisna cvijeta (Presveto Trojstvo). Ako usporedimo lukove s prikazima po-
lunmjeseca u ovu ponavljaju simboliku likova, uklapa se i njegovo značenje
promjene i povratka, što potvrđuje tumačenje o *preobrabi* bića iz materijal-
noga u duhovno.⁵⁹ Taj naizmjenični ritam znakovito odgovara svojstvu
vječnoga života.

57. CHAVALIER, *Rječnik*, 320-324, s.v. Krug.

58. Vidi bilješku br.48.

59. CHAVALIER, *Rječnik*, 406-410 (407/1,2,3), s.v. Mjesec.

Inicijacijsku smrt i ponovno rođenje u transformirano biće, kao nadnaravnu duhovnu misao uobličuju *dvije zavojnice suprotna smjera* postavljene na samom vrhu zabata. Taj kompleks predočava *niz zavojnica* koje teku vanjskom ukrasnom ivicom. Njima završava posmrtno putovanje duše do konačnog cilja. Vrhunaravno značenje tih zavojnica zaključni je dio sveukupnoga likovnoga programa koji je ujedno omogućio prepoznavanje simboličkog prikaza vječnog života duše subjekta pod okriljem Presvetog Trojstva.

Simbolika u XI. stoljeću

Nastojat ćemo razmotriti i simboličko značenje predmeta koji drži lik kralja predöčen na pluteju krstionice iz Splita (XI. st. - Tabla 5.). Polazeći

Tabla 5: *Plutej s likom hrvatskoga vladara iz Plita (XI. st.)*

od analize nadnaravne znakovitosti detalja likovne kompozicije općenito u prethodnim stoljećima potrebno je sada usmjeriti odgovarajuću pozornost na realne predmete koje lik kralja drži u rukama kao nosioce simbolike duhovnoga izraza. Tako se za *motiv križa*, kojega drži u desnoj ruci, može pretpostaviti da utjelovljuje *tendenciju preobrazbe* po uzoru na značenje - Riječ i Krist Spasitelj.⁶⁰ Zato nosilac tog amblema smisao života usmjerava vlastitomu usavršavanju, kako bi bio što bliže vrhovnom biću, pa sukladno tome bolji i pravedniji prema svome narodu.

Kugla, koju predočeni lik kralja drži u lijevoj ruci znak je njegove zemaljske vlasti.⁶¹

U međusobnoj i uzajamnoj povezanosti misaonoga sadržaja tih dvaju likovnih motiva, tj. kugle i križa, prepoznaje se i naslućuje njihovo nadnaravno odnosno zemaljsko svojstvo. Na osnovu takvoga razmišljanja proizlazi pretpostavka koja se vezuje za glavni i temeljni uvjet određenja preobrazbe liku toga kralja u smislu *etičkoga* usmjeravanja u vrednovanju njegova djelovanja.

U usporedbi i sveukupni likovni sadržaj zabata iz Uzdolja kraj Knina simbolizira tendenciju prijelaza u vječni život duše princepsa Mutimira. Međutim, može se pretpostaviti da su atributi - križ i kugla - vrhunaravna značenja i na pluteju iz Splitske krstionice prezentiraju prisutnost kraljevske, vladarske etike, kao bitne oznake *moralne obaveze* za uvažavanja poštovanja duhovnih regula. Zato su vrlo znakovite njegove podignute ruke u kojima drži te ambleme i to do razine krune, znaka njegova kraljevskog dostojanstva, s očitom namjerom njihova spajanja. Može se pretpostaviti da takva poza kralja i tako likovno riješen prizor njegove prezentacije, utjelovljuje trenutak polaganja njegove zakletve odanosti i poslušnosti Bogu i svome hrvatskome narodu. U takvom kontekstu razmatranja veoma je važan i indikativan dodir krune s podignutim rukama jer je ona morala biti blagoslovljena imenom Oca, Sina i Duha Svetoga. Zato i Trpimir, u tekstu svoje povelje, zahvaljuje milosti Božjoj na obnašanju svoje vladarske časti.⁶²

Motiv *dvostruke zavojnice* suprotnih smjerova zavoja, prezentiran na gornjem dijelu istoga pluteja, likovno je riješen udvojenim raportom, pa odaje princip *ovozemaljskoga* svojstva i *racionalne spoznaje*. Za razliku od prethodnih simbola na spomenicima, taj simbolički izraz predočava ritam života koji je kružno znakovit. *Troprutasta traka*, u frizu iznad lika kralja i njegovih podanika stilizirana je u *osmicama* koje simboliziraju *beskonačnost*. Konceptcija izvedbe pletera jednostavnija je, jer predočeni ljudski

60. Vidi bilješku br. 23.

61. "Kugla u ruci vladara simbol je vlasti koju su nosili samo franački carevi od Karla Velikog pa dalje. Naš majstor vjerojatno nije znao da je to samo simbol careva pa ju je stavio u ruku hrvatskom kralju koji je njemu bio vrhovni vladar." (A. Badurina).

62. M. BARADA, *Dvije naše vladarske isprave*, u *Croatia sacra* 13 14, Zagreb 1937., 12 i 23.

likovi umjesto ornamentalnih motiva, novi su i neposredniji oblik iskazivanja poruke. U 11. stoljeću, u ranoromaničkoj epohi, simbolička znakovitost pletera predromanike postupno gubi. Počinje dominacija pisane duhovne riječi i likovnih prikaza, posebno Krista i to od njegova djetinjstva do krštenja, kao što su predočene scene na oltarnim pregradama crkve Sv. Lovre i Sv. Nediljice u Zadru.⁶³

Duhovnost ukrasnih predmeta

Geometrijska ornamentika starohrvatske civilizacije sa kamenih spomenika prepoznatljiva je i na metalnim ukrasnim predmetima toga doba. U osmišljavanju likovne kompozicije kamenih i metalnih ukrasnih spomenika, evidentne su razlike u veličini njihove ukrasne površine. Likovni raspored na metalu jednostavna je sloga, ali je znakovit za tumačenje njegove simboličke duhovne značenja. Glavna uloga nakita nije u starim kulturama bila prvenstveno ukrasna, već je izražavala cjelovitost transcendentnoga doživljaja. Predodžbu duhovne misli ostvarili su pretežitim dijelom geometrijski motivi *krugova i trokuta*. I popratna ukrasna rješenja, kreirana *izljebljenom filigranskom žicom*, upotpunjavala su osjećaj *nadnaravnog* svojstva. *Zrnca*, načinjena tehničkim postupkom granulacije, znače *duhovnu svjetlost*. Takva temeljna likovna rješenja iskazuju misli starih Hrvata o spoznaji duše i određenom duhovnom pojmu.⁶⁴

Kako nakit općenito simbolizira svojevrsnu spoznaju, može se konstatirati da je i svaki ukrasni detalj starohrvatskoga nakita bio bitni dio cjeline s odgovarajućom simboličkom važnošću. Kružni oblici prstenja, naušnica, pojaseva i dr., zatvorene su *kružne cjeline*, koje simboliziraju svojstva *zaštite*.⁶⁵ Pojam kruga upućuje i na njegovo središte. To izvorište i krug ukazuju na preobrazbu pojavnoga u zbilju, nebitnoga u bitno, pa stoga odgovara pojmu povratka.⁶⁶

Jedinstveno likovno i primjereno mistično značenje nalazimo na paru srebrenih jednojagodnih naušnica tipa naočarki iz Muća.⁶⁷ (Tabla 6). Motiv

63. I. PETRICIOLI, *Tragom srednjovjekovnih umjetnika*, Zagreb 1983, 13 i dalje; 27 i dalje.

64. Vidi bilješku br. 52.

65. CHAVALLIER, *Rječnik*, 320-324 (323/5), s.v. Krug.

66. Vidi bilješku br. 62.

67. Naušnice je otkrio Mate Zekan s ostalim još neobjelodanim materijalom u donjem sloju groba nekropole u Muću. Zahvaljujem na ustupku.

skazivan-
akovitost
duhovno
ijstva do
crkve Sv.

malteškoga križa, koji se na njima kao likovni subjekt javlja u raportu četiri puta na četiri likovna polja ovalne jagode, izveden je granulacijom. U svakom kraku toga križa jest pet redova granula, koje su raspoređene od jedne do pet u redu. U konačnoj likovnoj slici to oblikuje *istostranični trokut*.

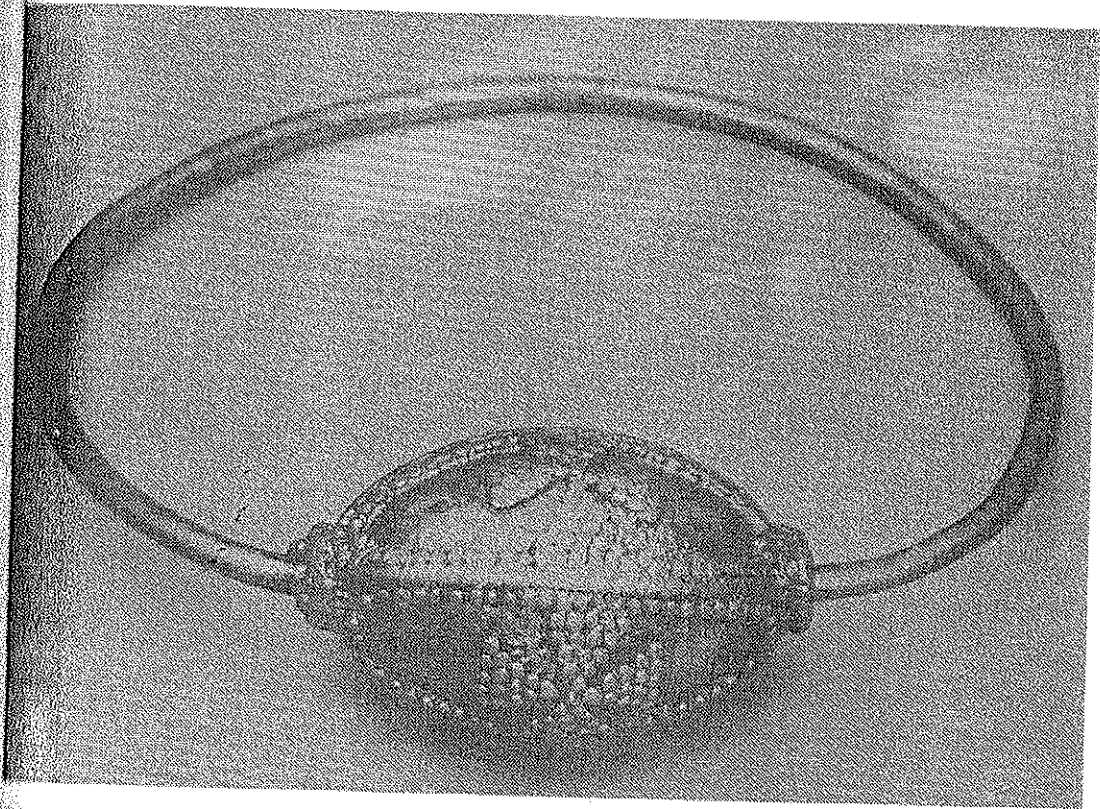

Tabla 6: *Naušnica iz Muća*

ih spom-
i doba. U
omeniku,
raspored
ve simbo-
ama bila
dentnog
n geome-
kreirani
zavnog
: duhovni
Hrvata o

e se kon-
u dio cje-
prstenju,
oliziraju
zvorište i
pa stogu

o na paru
5). Motiv

i dalje.

onjem sloju

Simbolika bisera, koje predočavaju srebrene *granule*, rekli smo da odgovara savršenstvu čovjekova početka i završetka. Zankovit raspored zmaca u tom križu znači *duhovnu svjetlost*, koja je *čuvar* onoga tko ih nosi i isti simbolički znak za onoga tko ih promatra.

Nadnaravno značenje mističkog središta uobličuju granule raspoređene u prvome redu trokuta (4 x po jedna). Unutarnju dvojnost svakoga bića predočavaju po dva zmca slijedećega reda u krakovima križa. Tri razine svijeta, koje se odnosi na podzemni, nebeski i zemaljski, tj. ljudski, interpretiraju slijedeća tri zmca trećega reda u krakovima križa. Simbolika četvrtoga reda (4 zmca) očituju cjelokupnost pojavnoga i stvorenoga svijeta koji je ujedno i prolazan. To predstavlja moguće skriveno očekivanje Objave, jer broj 5, ko-

Ili je granula sadržano u petom redu, ujedno označava duhovno spajanje nebeskoga i zemaljskoga principa.⁶⁸

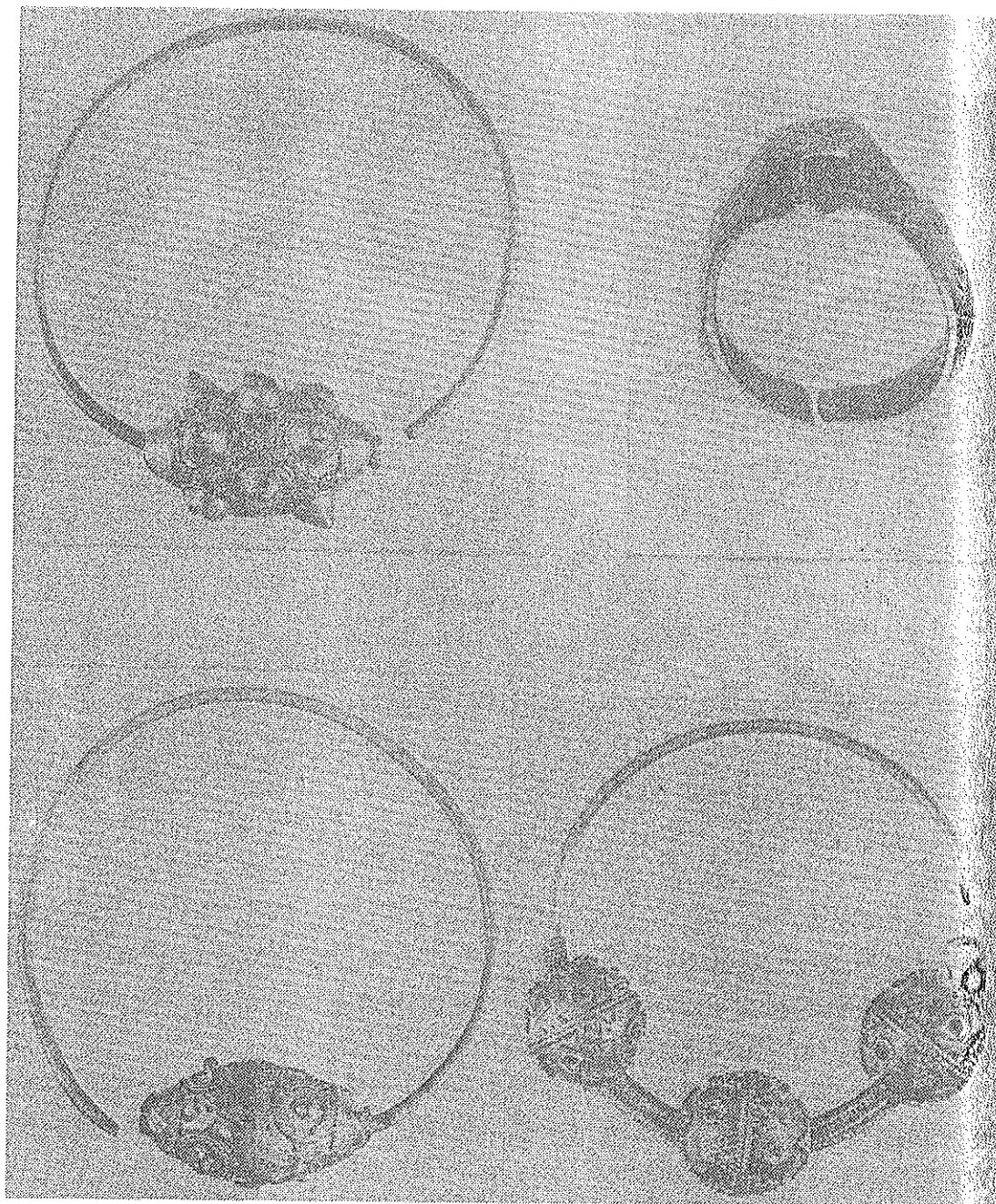

Tabla 7: Starohrvatske naušnice i prsteni

68. CHAVALLIER, *Rječnik*, 114, s.v. Deset.

anje

Četverostranost toga križa, glavnoga i osnovnoga motiva naušnice - naočarke iz Muća, odgovara značenju *materijalizacije ideje Riječi odnosno Krista kao temeljne mističke teme*.⁶⁹

Ne bi se trebala zanemariti pretpostavka da su stari Hrvati uvažavali vječnost života duše i simbolički to poistovjećivali s trajanjem plemenitih metala.⁷⁰ U jagodama naušnica mogao bi se prepoznati simbolički izraz ovozemaljskoga i nadnaravnoga svijeta.⁷¹ Brojne kombinacije likovnih izvedbi istostraničnih trokuta i krugova na naušnicama likovno izražavaju vjeru u nadnaravnu moć vječnoga Trojstva. (Tabla 7). *Stožasti* likovni oblici privjesaka nekih naušnica vrlo su sadržajni, jer tako definiranim oblikom izražavaju usponsku sliku i *spoj* od razine *materije* do visine *duha*, što od-

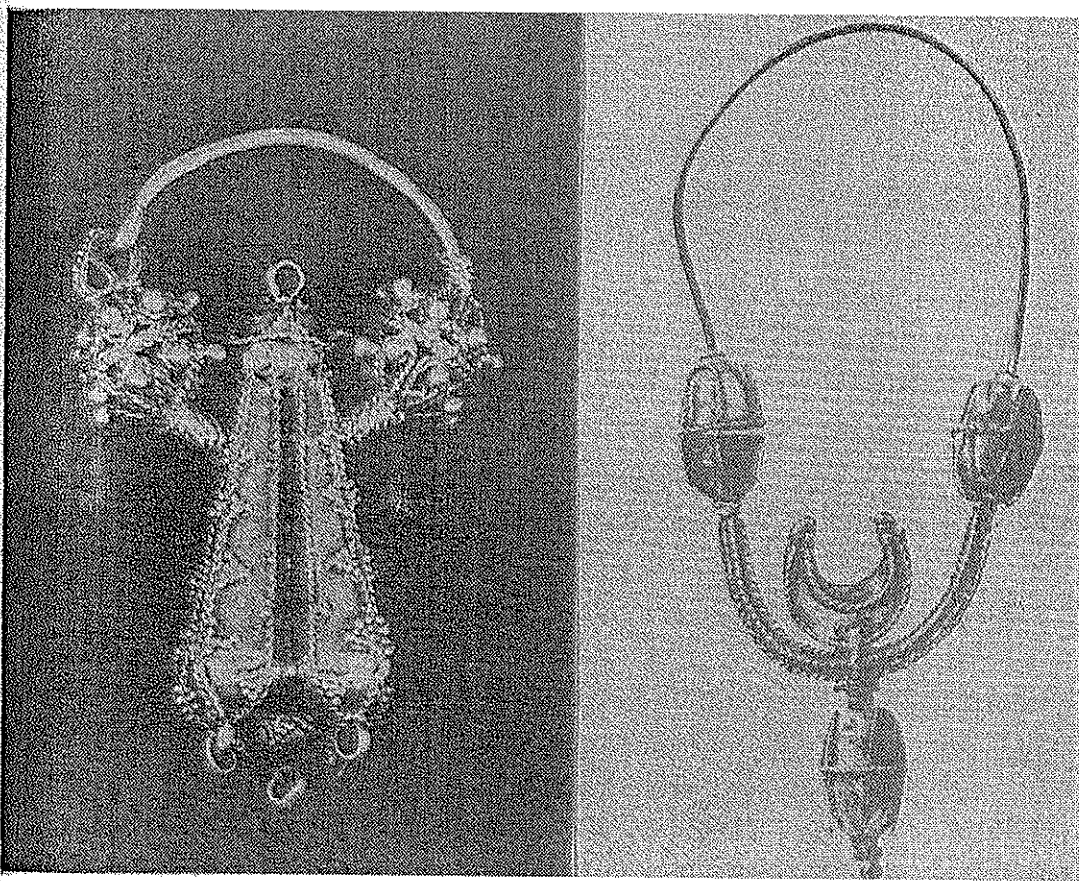

Tabla 8: Starohrvatske naušnice

69. Vidi bilješku br. 9.

70. CHAVALLIER, *Rječnik*, 7-8 (7/1), s.v. Alkemija.

71. Vidi bilješku br.29.

govara progresivnoj spiritualizaciji svijeta i povratak jedinstvu te poosobljenju.⁷² (Tabla 8).

I lik motiva *mjeseca* ukomponiran u likovni sadržaj nekih naušnica simbolizira *biološki ritam*, a ogleda se u mijenjanju njegova oblika do potpuna iščeznuća. Te ga mijene čine simbolom univerzalnoga zakona evolucije. Ali, njegovo je nestajanje kratkotrajno jer se on ponovno vraća. Čovjek koristi motiv mjeseca, jer smatra da se životni put i povratak mjeseca podudara s onim čovjeka i time izražava nadu u ponovno rođenje.⁷³ Upotreba raznolikih kompozicija tih i drugih likova simbolička značenja na nakitu, dokazuju da mu se prvenstveno pridavala magijska funkcija. Određeni motivi sadrže magijsku obrambenu moć od ovozemaljskih nadnaravnih zala, a ti koje mi razmatramo, uz moguće takvo djelovanje, imaju za nosioce posrednički značaj. Spoj nakita s tijelom čovjeka (kroz uho, oko vrata, čela ili pojasa) za njega je morao značiti - s takvim apliciranim motivima - *zaštitu i osiguranje njegove preobrazbe* iz smrtnoga tijela u vječni život njegove duše. Zato je nakit bio svojstven ženi, muškarcu i djetetu još od predkršćanskih vremena, a u kršćanstvu se povezuje s kršćanskim nadnaravnim vrijednostima.

Na spomenutim naušnicama oba navedena ukrasna lika potječu iz luharnoga kulta, pa pripadaju *racionalnoj spoznaji*, kao temeljnom obliku čovjekova bivstvovanja i sposobnosti u otkrivanju istine. Sve te nadahnute, minuciozne izvedbe na nakitu odraz su vjerovanja starih Hrvata u nadnaravno svojstvo tih motiva pa ga stoga i nose sa sobom u grob držeći ga suputnicima na putu u vječni život.

Nasuprot tome subjektivnome doživljaju, geometrizirane duhovnosti izvedene na metalnim predmetima korištenim u svojstvu nakita, kadionica iz Stare Vrljike⁷⁴ je izravni objekt vjerskih obreda. (Tabla 9). Ukrasni motivi na njoj utjelovljuju nekoliko duhovnih tema koje u toj simboličkoj interpretaciji sadrže asocijativnu i sugestivnu komponentu. Tako ona uz ostalo u duhovnom obredu upućuje vjernika na vlastito misaono određenje. Znakovita vječitost života predočena likovnim jezikom, s više horizontalnih krugova predodređuje njezin transcendentni likovni sadržaj.

72. CHAVALIER, *Rječnik*, 640, s.v. Stožac.

73. Vidi bilješku br. 56.

74. K. VINŠKI-GASPARINI, Ranosrednjovjekovna kadionica iz Stare Vrljike, *Starohrvatska prosvjeta*, III. ser. sv. 6, Zagreb 1958, 95-97.

Kružni niz zrnaca bisera na gornjem rubu zdjelice i na završetku podnožja, po analogiji naprijed navedenog tumačenja, oživotvoruju značenje *spajanja* duhovnih bića u jedinstvenu osobu. Istu nadnaravnu temu predložavaju i *krugovi s trokutima* ponavljani u neprekidnom raportu. Dva reda *izrovašenih rombova*, izvedenih u gornjem pojasu zdjelice, oličuju *dodire i razmjene* bitnih osobina između neba i zemlje, odnosno "gornjega" i "donjega" svijeta.⁷⁵ *Četiri luka* ispunjena motivima trokuta zasigurno simboliziraju *ovozemaljski život*. Međusobno su povezani *poprečnom trakom*, s istim motivima, koja znakovito odgovara vječnoj *preobrazbi* pod okriljem Krista Riječi i Presvetoga Trojstva, jer su među lukovima ukomponirana i četiri motiva *trolista*.⁷⁶

Tabla 9: *Kadionica iz Strare vrljke (VIII. st.)*

⁷⁵. Vidi bilješku br. 20.

⁷⁶. CHAVALIER, *Rječnik*, 709-713 (709/1), s.v. Tri.

Tri lanca kadionice završavaju trokrakim držačem na čijim su krajevima ukupno tri stilizirane životinjske *glave*. One mogu simbolički označavati tri razine ljudskoga života i to: materijalnu, duhovnu i racionalnu. Međutim, one mogu ukazivati i na tri faze *mističke evolucije*: fazu pročišćenja, prosvjetljenja i sjedinjenja.⁷⁷ Simboličko značenje *dima tamjana*, koji izlazi iz kadionice u određenim trenucima crkvenoga obreda, nadopunjuje tako duhovno poimanje, jer ima ulogu *obrednog očišćenja* i time oduhovljenja čovjeka.⁷⁸

Zaključna razmatranja

Analizirajući duhovnost starohrvatske ornamentalne plastike uopće, prepoznaje se snažan njezin izraz nadnaravne misli u određenim okolnostima, u spoznaji istina kršćanske vjere utjelovljene u Ocu, Sinu Kristu i Duhu Svetomu, tj. Presvetom Trojstvu. Svojstva likovnih kreacija geometrijskoga pletera, krugova, lukova, trokuta, rombova i drugo, odražavaju *duhovnu zrelost* i kontemplativni doseg starohrvatskoga mistika, redovnika, čestih kreatora sakralnih predmeta. Oni su u to doba likovno izražavali duhovnu misao. U tim likovnim tekstovima puk je mogao spoznati i shvatiti *duhovne poruke* koje su mu na taj način bile izravno i neposredno upućene, jer su bile izražene jezikom simbola koji su odgovarali razini njegove kulturne komunikacije. Budući da simbolika na starohrvatskim spomenicima potiče vjernike na duhovnu aktivnost izravno usmjerene Bogu, skloni smo pretpostaviti da je mistika grčkih otaca u tome prisutnija u starohrvatskoj duhovnoj misli i teologiji. U njoj se očituju esencijalne vrijednosti svemogućega Božanstva, Univerzuma više nego racionalan i karitativan odnos latinskih otaca prema čovjeku - vjerniku i patniku.⁷⁹ Individualnu misaonost grčki i latinski oci su dosegli u pustinjskom životu već u prvim stoljećima poslije Krista i dolazili do spoznaje o božanskome posebnim osjećajem i odnosom prema nadprirodnom. Nadnaravna svojstva je bilo moguće spoznati samo *nadilaženjem subjektivnoga* doživljaja u slijedu cjelovite duhovne misli. Mistici, teolozi u osami, nošeni takvom intuicijom željeli su prodrijeti u zbiljsku, osobnu sposobnost divinizacije kontemplacijom, jer je ključ unutarnje spoznaje bio Krist. Ta pustinjska askeza, stanje transcendencije i ek-

77. CHAVALIER, *Rječnik*, 712/5, s.v. Tri.

78. CHAVALIER, *Rječnik*, 120, s.v. Dim.

79. BOESSE, *Nav. dj.*, 237.

Maze patristika, kao duhovna datost širila se i teritorijalno na području bazena Sredozemlja. Utjecaj njihove duhovne misli u teologiji starohrvatske civilizacije mogao se širiti morskim putem, odnosno istočnom jadranskom obalom. Tu pretpostavku potkrepljuju prikazani sačuvani spomenici te kulturno-povijesne epohe. Nije, naravno, moguće govoriti o isključivom utjecaju istočne provinijencije, jer je i zapadna na ovim prostorima ostavila neporecive tragove u misaonom, duhovno-teološkom i u kulturno-civilizacijskom obliku.

Grčki i latinski oci, baštinici su Istoka, proizašli iz zajedničkoga izvora međusobno različitih usmjerenja. "Terra lucida" grčkih otaca naglašava pobožanstvenje (deifikaciju) i preobrazbu kontemplacijom. Međutim, u "dolini suza" latinskih otaca Krist će biti najomiljeniji pojam duhovnog doživljaja u srednjovjekovnoj pobožnosti, kao i dobrotvorstva, suosjećaj s čovjekovim patnjama. Izravni, nadnaravni doticaj milošću Riječi, Krista Spasitelja duhovna je satisfakcija pojedinca pa se uočava individualnost i subjektivizam njihove vjere.

Simbol, kao način izražavanja nadnaravne duhovnosti, razumljiv je samo onome tko traži otkrivanje njegova značenja. U prenesenome smislu to odgovara sposobnosti kontemplativca da askezom do ekstaze doživi susret s Bogom. Očito je da su hrvatski mistici propovijedanje kršćanske Istine simbolički likovno interpretirali i na posvećenom crkvenom namještaju i nakitu te ju vizuelnim doživljajem vjerniku usađivali u dušu. Ta okolnost izravnoga obraćanja samo vjerniku, a ne i njemu kao ovozemaljskom patniku, odlika je mistike grčkih otaca. To religiozno uvjerenje dokazuje i natpis na krstionici iz doba kneza Višeslava, prema kojemu su Hrvati ispovijedali Presveto Trojstvo.

Interpretacija duhovnoga sadržaja likovne kompozicije i na kadionici Stare Vrljike, iz sredine 8. stoljeća, također dokazuje teološku opredijeljenost u propovijedanju vjere trinitarnog jedinstva jednoga Boga.

Prema procesu mističke evolucije moguće je, stoga u to doba na području stare hrvatske države prepoznati kreposti duhovnoga doživljaja *subjekta*. Ona se ogleda u sposobnosti njegova nadnaravnoga transponiranja i to od razvojnoga stupnja pročišćenja do pobožanstvenja (deifikacije). Sposobnost toga duhovnog preoblikovanja slikovito prezentira likovni sadržaj pluteja iz Koljana, koji predstavlja očiti primjer potpuno sazrele i u cijelosti obrađene i dorečene duhovne teme. Može se pretpostaviti da taj spomenik

predstavlja vrhunac mističke teologije na području stare hrvatske države, jer od tada geometrijska simbolika osiromašuje u duhovnom izričaju, kao i duhovnost patrističke misli. Npr. navodi sirota i udovica spomenuti u tekstu epitafa na sarkofagu kraljice Jelene iz 976. godine, koji nema geometrijskih simbola, spomen su karitativnog značenja svojstvena mistici latinskih otaca koja se počinje postupno pojavljivati. U 11. st. geometrijska, simbolička ornamentika je samo sporadično zastupljena da bi u 12. stoljeću potpuno iščezla kao sredstvo duhovne poruke, a zadržava samo ukrasnu vrijednost.

Geometrijski motivi aplicirani na zlatnom nakitu, npr. iz Trilja i Golubića kraj Knina (7. stoljeće) podudaraju se sa simboličkom valorizacijom transcendentne duhovne misli likovnih elemenata na razmatranom starohrvatskom nakitu. Doslovnije, ta bi činjenica upućivala na mogućnost nazočnosti kršćanske vjere kod Hrvata već u 7. stoljeću.⁸⁰ Slična likovna rješenja na pressmodelima iz Biskupije kraj Knina (VII. st.) sa krugovima, granulama, polukrugovima, rombovima i slično, očito utjelovljavaju istu nadnaravnu imaginaciju. Mogli bismo ih stoga smatrati još jednim prilogom našoj pretpostavci o simboličkom i duhovnom značenju motiva ornamentalne plastike i nakita u starohrvatsko doba.

Sažetak

Srednjovjekovna pleterna ornamentika u predromaničko doba na području stare hrvatske države predstavljala je očito snažan izričaj u spoznaji Istine Presvetog Trojstva, vjere koju su oni ispovijedali. Na tu činjenicu upućuje dio natpisa krstionice koja potječe iz vremena kneza Višeslava (IX st.). Način vjerskog izražavanja simbolima odgovarao je kulturi komunikacije analfabetskog pučanstva da bi se pobudila njegova duhovna aktivnost. U radu su razmatrani oni spomenici kojih likovna rječitost simboličkog značenja upotponjuje njihovu sakralnu funkciju. Čin krštenja u svojstvu preporoda duše vjernika bio je od prvorazrednog kršćanskog značenja. Tu činjenicu dokazala je simbolika motiva prezentirana na istoj krstionici. Pojam duše i njen vječni život i nakon smrti pokojnika prepoznaju se u znakovitom značenju ukrasnih motiva zabata s imenom kneza Mutimira iz Uzdolja

---

80. Duhovnost starih Hrvata u VII. stoljeću predmet je zasebne analize.

e države, jer
ju, kao i du-
nuti u tekstu
eometrizirani
ici latinskih
jska, simbo-
ljeću potpi-
asnu vrijed-

rilja i Golju
alorizacijom
om starohri-
mogućnosti
čna likovna
krugovima,
javaju iku
im prilogom
a ornamen-

loba na po-
j u spoznaji
u činjenicu
šeslava (IX
komunika-
a aktivnosti
imboličkoj
u svojstvu
iačenja. Tu
ionici. Poj-
e u znakov-
iz Uzdojju

(IX.-X. st.). Lik križa u ruci kralja na prijestolju predodčen na pluteju Splitske krstionice (IX. st.) upućuje na njegovu želju i spremnost koja teži k uzvišenoj duhovnosti za vrijeme njegova života na zemlji odnosno kraljevstva. Najcjelovitiji i najpotpuniji duhovni izričaj kršćanskih tema izražen simbolima prezentira koljanski plutej (IX. st.). On se može smatrati pandanom pisanim tekstovima mistika grčkih i latinskih patristika.

Na temelju analiza i konstatacija može se zaključiti da je vrhunac ispo-
vjeđanja vjere Presvetog Trojstva u starih Hrvata bio u IX. stoljeću.

Razmatrani starohrvatski metalni spomenici pretežitim dijelom potječu iz grobova gdje su polagani zajedno s pokojnikom. Njihovi ukrasni motivi oblika zrnaca bisera, polumjeseca, trokuta, filigranske žice i dr. izvedeni su u određenim, međusobno povezanim znakovitim kombinacijama i simbolički usmjereni duhovnoj misaonosti. Magijska moć nakita i njegovi tako koncipirani ukrasni motivi očito su povezivali svojstvo duše kao nadnaravnu datost i racionalnu spoznaju. Te postojeće objektivne odnose subjektivne naravi stari su Hrvati poznavali i primjenjivali na raznovrsnim spomenicima.

Summary

The Mediaeval wicker-work of the pre-Romanesque period on the territory of the Early Croatian State had a strong spiritual reflexion in understanding the Truth of the Holy Trinity. This fact is proved by a fragment of the inscription from the baptismal font dating from the time of duke Viseslav (9th century). This kind of religious expression through symbols corresponded to the communication culture of the illiterate population in order to stimulate their spirituality. This paper treats certain monuments whose artistic element of symbolical meaning completes their sacral function. As an act of reviving the believer's soul, baptism was of paramount importance. This is proved by the symbolics of the motive shown on the very baptismal font. The soul as an idea and its eternal life even after death are shown in the meaning of decorative motives from the tympan containing the name of duke Mutimir from Uzdolje (9th - 10th century). The cross held by the king seated on the throne on the relief from the baptistry in Split (9th century) reveals his desire and willingness in aspiration towards a finer spirituality during life on Earth, i.e. his rule of a king. The most complete spirituality of christian motives expressed by symbols is shown on the pluteus from Koljane (9th century). It can rightly be considered a counterpart to texts written by Greek and Latin mystics of the patristic learning.

Analyses of these works led us to a conclusion that the religion of the Croats reached its peak in the 9th century.

The examined metal objects were mostly found in Early Croatian graves buried together with the body. Their decorative motives in the shape of pearls, half-moon, triangles, filigree thread, etc. are symbolically combined and directed towards the spiritual contemplativeness. The magic of jewellery and its decorative elements integrated the characteristic of the soul as a supernatural particular condition and a rational cognition. The Early Croats had a knowledge of the existing Christian symbols which they incorporated into their stone monuments with their own symbolics.

Translated by

Lada Gamulin